

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра психолого-медико-педагогічних основ корекційної роботи

Кваліфікаційна робота
магістра

з теми: **“ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ
У ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ
ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР”**

Виконала здобувачка 2 курсу групи SoL2-M22z
ОП Спеціальна освіта (Логопедія)
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Тетяна КРИВА

Керівник:
Юлія МИХАЛЬСЬКА,
кандидат психологічних наук

Рецензент:
Юлія ГАЛЕЦЬКА,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри логопедії та спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР	6
1.1. Розвиток фонетичної складової мовлення у дітей.....	6
1.2. Психолого-педагогічна характеристика дітей дошкільного віку з дислалією	19
1.4. Роль дидактичних ігор у корекції фонетичних порушень мовлення у дітей з дислалією	26
РОЗДІЛ 2. ДОСЛІДЖЕННЯ СФОРМОВАНOSTІ ФОНЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ.....	39
2.1. Методика дослідження рівня сформованості фонетико- фонематичних процесів дітей з дислалією.....	39
2.2. Аналіз результатів обстеження стану сформованості мовлення дітей з дислалією	45
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ФОНЕТИЧНОЇ СКЛАДОВОЇ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ З ДИСЛАЛІЄЮ ЗАСОБАМИ ДИДАКТИЧНИХ ІГОР.....	50
3.1 Організація логопедичної роботи з формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією засобами дидактичних ігор.....	50
3.2. Зміст логопедичної роботи з формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією засобами дидактичних ігор	55
ВИСНОВКИ	73
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	76
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Надзвичайно важливою проблемою для дітей з дислалією є формування фонетико-фонематичної складової мовлення, оскільки це має важливе значення для психічного розвитку дошкільників, формування їх пізнавальної діяльності та здатності до понятійного мислення. Крім того, повноцінний розвиток звуковимови є необхідною умовою розширення уявлення дітей про навколишній світ та побудови нормальних соціальних контактів, що безпосередньо впливає на адаптацію дитини до будь-яких нових умов.

У працях вчених, таких як Н. Гаврилова, Г. Грибань, Н. Лопатинська, Ю. Рібцун, О. Ревуцька, Є. Соботович, М. Шеремет та ін., досліджується проблема формування фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей. Вони наголошують на тому, що основною метою логопедичної роботи з подолання фонетико-фонематичних порушень у таких дітей є злагоджена корекція звукового оформлення мовлення та покращення чіткості вимовляння з метою забезпечення кращого розуміння їх мовлення навколишніми.

Розвиток мовлення, що включає вміння чітко вимовляти і розрізняти звуки, володіти артикуляційним апаратом, правильно будувати речення та грамотно висловлювати свої думки – це найнагальніші проблеми, які стоять перед закладом дошкільної освіти. Правильне мовлення є одним із показників готовності дитини до навчання у школі, запорука успішного засвоєння грамоти.

Відставання у розвитку фонематичного слуху та фонематичного сприйняття створює серйозні перешкоди для успішного засвоєння програмного матеріалу з читання та письма, оскільки виявляються недостатньо сформованими практичні узагальнення про звуковий склад слова, які у дитини з типовим мовленнєвим розвитком виробляються задовго до навчання у школі.

Фонетичні порушення можуть спровокувати виникнення психологічних особливостей (соромливість, замкнутість, небажання підтримувати бесіду, невміння вслухатися у звучання). Такі діти намагаються менше говорити,

замикаються, порушується комунікативна функція мовлення.

Таким чином, питання корекції дефектів звуковимови у дітей старшого дошкільного віку з фонетичними порушеннями набули на сьогоднішній день особливої актуальності. Це і зумовило вибір теми дослідження «Формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією засобами дидактичних ігор»

Мета дослідження: теоретично вивчити та практично обґрунтувати особливості корекції фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією за допомогою дидактичної гри

Об'єкт дослідження: фонетична складова мовлення у дітей дошкільного віку

Предмет дослідження: зміст логопедичної роботи з корекції фонетичної складової мовлення в дітей дошкільного віку з дислалією засобами дидактичних ігор.

Завдання дослідження:

1. Вивчити наукову та методичну літературу з проблеми формування фонетичної складової мовлення в дітей дошкільного віку з дислалією
2. Провести констатувальний експеримент та проаналізувати його результати.
3. Розробити зміст корекційної роботи з формування фонетичної складової мовлення в дітей дошкільного віку з дислалією засобами дидактичних ігор
4. Систематизувати комплекс дидактичних ігор щодо корекції фонетичної складової мовлення мови у дітей старшого дошкільного віку з дислалією.

Теоретична значущість дослідження: отримані в процесі дослідження факти дозволили підтвердити науково-теоретичні дані про особливості і можливості використання дидактичної гри для корекції фонетичної складової мовлення мови у дітей старшого дошкільного віку з дислалією.

Практична значущість дослідження: розроблено систему

дидактичних ігор для корекції фонетичної складової мовлення мови у дітей старшого дошкільного віку з дислалією

Методи дослідження: теоретичні: аналіз літератури на тему дослідження; емпіричні: аналіз продуктів мовленнєвої діяльності дітей; кількісний та якісний аналіз даних.

Експериментальна база: Заклад дошкільної освіти № 40 «Волошка» (м. Чернівці); Kinder Life (м. Чернівці).

Апробація результатів дослідження. Основні результати дипломної роботи магістра обговорювались на науковій конференції студентів та магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. За результатами дослідження опубліковано наукову статтю.

Структура роботи. Дипломна робота магістра включає: вступ, три розділи, загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

ВИСНОВКИ

Результати теоретичного та практичного аналізу проблеми формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією засобами дидактичних ігор дають змогу дійти таких загальних висновків.

Дислалія розуміється як порушення звуковимови при нормальному функціонуванні слухової функції та збереженій іннервації мовленнєвого апарату. Серед розладів фонетичної складової мовлення найпоширенішими є вибірккові порушення у її звуковому оформленні при нормальному функціонуванні інших операцій висловлювання. Ці порушення виявляються у: спотвореній вимові, замінах одних звуків іншими, змішуванні звуків і, рідше, їх пропусках.

Формування вимови є досить складним та багатогранним процесом, в якому дитина навчається розрізняти звуки, розуміти мовлення, керувати своїми органами артикуляції. Це відбувається в процесі активної комунікації з оточуючими, і якщо дитина зіштовхується з недостатнім зв'язком або будь-якими перешкодами, то процес оволодіння мовленням буде затриманим.

Формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією може бути ускладненим і вимагати більшої уваги та спеціальної роботи. Серед особливостей формування фонетико-фонематичної складової мовлення у цієї категорії дітей є: потреба у більш інтенсивній та спеціалізованій мовленнєвій терапії, спрямованій на покращення вимови звуків та їх правильного поєднання в словах та реченнях; підвищену чутливість до звуків та їх розрізнення. Для цього можуть використовуватися спеціальні вправи та ігри, спрямовані на розвиток чутливості до звуків та їх розрізнення; потребу в більшій кількості повторень та практики для закріплення правильної вимови звуків та їх поєднання в словах та реченнях; потребу у розвитку моторики та координації рухів артикуляційних органів; потребу в індивідуальному підході та програмі мовленнєвої терапії для кожної дитини з урахуванням її особливостей та потреб.

Оскільки у дошкільному віці у дітей ігрова діяльність є провідною, при

корекції порушень фонетичної сторони мовлення у дітей старшого дошкільного віку використання дидактичних ігор сприяє швидшому та ефективному подоланню мовленнєвих порушень. Ігрові прийоми звільняють дітей від втоми, тривалої нерухомості на логопедичних заняттях, допомагають чергувати види мовленнєвої роботи та підвищують ефективність корекційної роботи.

Аналіз наукових підходів до обстеження дитячого мовлення дозволив розробити методикау експериментального вивчення дітей дошкільного віку із дислалією. З урахуванням теоретичних положень та завдань дослідження було сформовано методикау констатуючого експерименту, яка має комплексний характер і спрямована на виявлення особливостей різних сторін мовлення у дітей дошкільного віку з дислалією, а саме: 1) вивчення стану артикуляційної моторики; 2) дослідження стану звуковимови; 3) вивчення мовленнєвого дихання; 4) дослідження особливостей фонематичних процесів (сприйняття, аналізу, синтезу, уявлень).

При вивченні стану артикуляційної моторики у дітей, нами було визначено, що для більшості дітей (56%) був характерний середній та низький рівень, що проявлялося у труднощах або неможливості виконання артикуляційних вправ, невмінні або відмові її виконувати. Ця категорія дітей була пасивною та спостерігалися часті відволікання. Аналіз отриманих даних при вивченні стану сформованості мовленнєвого дихання показав, що більшість дітей мають середній (25%) та низький (25%) рівні сформованості мовленнєвого дихання, які характеризуються поверхневим диханням, нерівномірним дихальним ритмом, відсутністю диференціації носового та ротового видиху, прискореним диханням.

Вивчення стану звуковимови у дітей показало, що голосні звуки, губні, передньоязикові, середньоязикові, задньоязикові та носові звуки у дітей не порушені. Труднощі вимови найчастіше спостерігалися при вимові звуків р та р' – 62,5%, також значна кількість дітей – 56% мала труднощі у вимові шиплячих звуків ш та ж. Також порушення проявлялися і при вимові інших

звуків (звук л та л' – 50% дітей; звуки с та з – 44% дітей; звук й – 12,5 % дітей). Важливо зазначити, що дуже часто у дітей спостерігалися труднощі звуковимови одразу у кількох групах звуків, наприклад порушення вимови звуку л і звуку р, або порушення вимови африкатів і звуку р або інші комбінації.

Також дослідженням було виявлено у більшості дітей цієї категорії середній рівень (37,5%) сформованості фонематичних процесів, що характеризувався значними труднощами в процесі визначення наявності звуків на фоні інших (плутання за фонематичними ознаками або пропуски звуку), діти не могли скласти із звуків ціле слово, спостерігаються пропуски приголосних за плутання місця звуків у словах.

Визначено, що формуванню фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією, сприяє використання системи дидактичних ігор у навчально-виховному та корекційному- розвивальному процесі. Ключовим у розробці системи дидактичних ігор ми визначили поетапне формування фонетичної складової, відповідно до визначених вище напрямів; кожен етап формування забезпечувався спеціально визначеними завданнями та змістом.

Реалізація розробленої системи дидактичних ігор визначається включеністю всіх доступних способів засвоєння дітьми практичного досвіду: дії за зразком, спільні дії дитини і педагога, дії за словесною інструкцією дії за наслідуванням дорослого. Такий підхід уможливив надання дітям потрібної індивідуальної допомоги з метою забезпечення успішного виконання нею завдань на усіх етапах накопичення практичного, чуттєвого досвіду та мовленнєвого розвитку, зокрема його фонетичної складової, та усвідомленого застосуванням цього досвіду в практичній діяльності.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Зокрема, перспективними напрямком нашого дослідження є апробація системи дидактичних ігор щодо формування фонетичної складової мовлення у дітей з дислалією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Артюх М.А. Логопедична допомога дітям з фонетико-фонематичними вадами мови: Методичні рекомендації. Звуки «л» і «р». Київ: ІЗМН, 1996. 100 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти [Електронний ресурс]. Режим доступ : http://raketa166.at.ua/publ/bazovij_komponent_doshkilnoji_osviti_v_ukrajini_nova_redakcija/1-1-0-18
3. Барна Х. В. Використання ігрових вправ в корекції просодичної сторони мовлення у дітей дошкільного віку. Витоки педагогічної майстерності: зб. наук. праць. Полтава, 2018. Вип. 22. С. 17–21.
4. Березіна О.М. Павловська Т.О. Мовні ігри та забави, Тернопіль МП «Мальва-ОСО» 1999-104с.
5. Богуш А. М. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
6. Богуш А. М. Змістова характеристика видів мовленнєвої компетенції дошкільників. *Наука і освіта*: Науково-практичний журнал Південного наукового центру АПН України. № 1–2. 1998. С. 16–20.
7. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Харків: Видавництво «Ранок», 2011. 176 с.
8. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. К.: Видавничий Дім «Слово», 2004. 376 с.
9. Богуш А. М., Гавриш Н. В. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мови: підручник / за ред. А. М. Богуш. Київ: Вища школа, 2007. 542 с.
10. Богуш А. М., Луцан Н. І. Мовленнєво-ігрова діяльність дошкільників: мовленнєві ігри, ситуації, вправи : навч. посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2012. 304 с.
11. Богуш А. М., Трифонова О. С., Кисельова О. І., Горіна Ж. Д., Черкасов М. П. Формування мовної особистості на різних вікових етапах :

монографія. Одеса : ПНЦ АПН України, 2008. 271 с.

12. Гаврилова Н. Порушення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.

13. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

14. Жданова К. О. Значення дидактичних ігор у корекції мовлення дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні питання спеціальної, інклюзивної і здоров'язбережувальної освіти*. Харків, 2022. С. 53–54.

15. Загальна психологія / упоряд.: О. В. Скрипченко, Л. В. Доменська, З. В. Огороднійчук. Київ: Либідь, 2005. 463 с

16. Ігри в логопедичній роботі : навчально-методичний посібник / укл. О. В. Чепка Умань : ВПЦ «Візаві», 2015. 180 с

17. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький : Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325с.

18. Калмикова Л. О. Психологія формування мовленнєвої діяльності у дітей дошкільного віку : [монографія]. Київ : Фенікс, 2008. 497 с.

19. Конопляста С.Ю., Сак Т.В. Логопсихологія. Навчальний посібник / за ред. М.К. Шеремет. Київ: Знання, 2010. 293 с

20. Крутій К. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Запоріжжя : ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2005. 208 с.

21. Кудикіна Н. В. Гра: феноменологічна та педагогічна характеристики. Освітологічний дискурс. 2010. № 1. С. 20–31.

22. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність дітей: теоретичні основи й методика педагогічного керівництва. Її величність ГРА: теорія і методика організації дитячої ігрової діяльності в контексті наступності дошкільної та початкової освіти. Вінниця: ВДПУ ім. Михайла Коцюбинського, 2009. С. 8

23. Ласточкіна О. В. Дослідження стану та змісту організації мовленнєвої підготовки дітей старшого дошкільного віку. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2013. № 5 (31). С. 143-153.

24. Ласточкина О. В. Характеристика мовленнєвої підготовки дошкільників. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2012. Вип. 3. С. 127-133.
25. Логопедія. Підручник, п'яте видання, перероблене та доповнене. За ред. М.К. Шеремет Київ: Видавничий Дім «Слово», 2019. 672 с
26. Макаренко А. С. Гра : твори в 7 т. Київ, 1954. Т. 4. С. 367.
27. Мартинчук О. В. Особливості забезпечення педагогічного супроводу ігрової діяльності дітей з порушеннями слуху в освітньому просторі спеціального дошкільного навчального закладу. Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна. 2012. Вип. 19 (2). С. 348–357.
28. Мурашко Н. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до навчання у школі. *Дошкільна освіта*. 2014. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://dnz.ucoz.net/blog/2014-02-03>
29. Пасько В. В., Зелінська-Любченко К.О. Корекція фонетико-фонематичного недорозвинення мовлення у дітей дошкільного віку. URL:https://repository.sspu.sumy.ua/bitstream/123456789/4152/1/ilovepdf_com-102-105.pdf3
30. Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. Київ, 2006. 259 с.
31. Пінчук Ю.В. Сіра І.В. Ігри та вправи з розвитку фонематичного сприймання у дітей дошкільного віку. *Логопедія*. №1 2011. С.57-63.
32. Пінчук Ю.В., Циба Л.Л. Логопедична скарбничка. Збірка мовленнєвих вправ для виховання у дітей правильної вимови звуків р, рь, л, ль: навчально-методичний посібник. Київ: КНИГА ПЛЮС, 2019. 116 с.
33. Піроженко Т.О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
34. Піроженко Т.О. Мовленнєве зростання дошкільника. Київ: Грайлик, 1999.
35. Рібцун Ю. В. Гра як засіб мовленнєвого розвитку молодших

дошкільників із ЗНМ . Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. пр. Київ, 2004. Вип. 1. С. 150–165.

36. Рібцун Ю. В. Дитина з порушеннями мовленнєвого розвитку. Харків: Вид-во «Ранок», ВГ «Кенгуру», 2018. 40 с

37. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення: програмно-методичний комплекс. Київ.: Кафедра, 2013. 284 с.

38. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. Київ : Освіта України, 2011. 292 с.

39. Рібцун Ю. В. Мелодії кольорових звуків. Фонетико-фонематична компетентність дошкільника : альбом для ігор-занять із дітьми 5–6 років. Київ, 2014. 210 с.

40. Рібцун Ю. В. Методичні рекомендації щодо формування фонетико-фонематичної складової експресивного мовлення молодших дошкільників із ЗНМ. *Український логопедичний вісник*. 2010. Вип. 1. С. 72–81.

41. Розвиток мовлення дітей старшого дошкільного віку : навчальний посібник для студентів педагогічних ВНЗ / упор. Л. О. Калмикова, Н. В. Харченко, С. Д. Дем'яненко, Л. А. Порядченко. Київ : Вид-во «ПП Медведєв», 2007. 300 с.

42. Савінова Н. В. Гра як засіб корекції та формування нормативного мовлення у дітей. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, Миколаїв, 2014. С. 263–268

43. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови фонем у дітей. 3-є видання, доповнене. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2007.

44. Соботович Є.Ф. Вибрані праці з логопедії. / Укл. В.В. Тищенко, Є.Ю. Линдіна. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2015. 308 с

45. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку в дітей та шляхи їх корекції: навч.-метод. посіб. Київ: ІОДО, 1995. 204 с.

46. Спиридонова Є. М., Науменко Н. В. Особливості формування фонетико-фонематичної складової мовлення у дітей з дислалією засобами дидактичних ігор. Харків : ХНПУ ім. Г. С. Сковороди, 2023. С. 315–318.
47. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посіб..Київ: Слово, 2011. 388 с.
48. Тарасун В. В. Писемне мовлення: запобігання і корекція порушень:[наук.-метод. посібник] Київ, 2007. 151 с.
49. Теоретико-методологічні аспекти навчання дітей молодшого шкільного віку із порушеннями мовленнєвого розвитку в умовах інклюзивного простору. *Наукові записки* [НДУ ім.М. Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. 2018. № 3. С. 59-63
50. Тищенко В. В. Ієрархія фонематичних процесів в онтогенезі дитячого мовлення. Теорія і практика сучасної логопедії : зб. наук. праць: Вип.4. Київ: Актуальна освіта, 2007. С. 3-18.
51. Тищенко В.В. Фонематичні процеси в онтогенезі дитячого мовлення та методика діагностики їх порушень. Методичні рекомендації. Київ, 2011. 23с
52. Трифонова О. С. Діагностика рівнів сформованості мовно-мовленнєвої особистості дітей старшого дошкільного віку. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Vnadps_2012_5_20.pdf
53. Трофименко Л.І. Діагностика та корекція загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: Навчально-методичний посібник. Київ: 2014. 72 с.
54. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей середнього дошкільного віку із ЗНМ. «Актуальна освіта» 2007. 120с.
55. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. 2013. 108 с.

56. Фурман Н. В. Використання ігрових прийомів у подоланні тяжких порушень мовлення у дітей дошкільного віку : методичний посібник для вчителів-логопедів. Кам'янець-Подільський: 2017. 94 с.

57. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. Шеремет М.К., Мартиненко І.В. Київ: КНТ, 2006. 360 с

58. Чередніченко Н. В. Ряшенцева Д. М. Корекція та формування звукової сторони мовлення в системі навчання рідної мови дітей із тяжкими порушеннями мовлення. Логопедія. 2011. № 1. С. 87-91.

59. Шеремет М. К., Ревуцька О. В. Дислалія [навчальний посібник]. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. 160 с.

60. Шеремет. М.К. Логопедія. Підручник. Київ: Видавничий Дім "Слово", 2010. 672 с.

61. Янківська О.П. Дидактичні ігри в дитячому садку Київ «Радянська школа» 1985. 144с.